

הגדה (כסל)

202

חסל סדור פסח כהלכתו ככל משפטו וחקתו כאשר זכינו לסדר אותו
בן נזכה לעשותו

פשטות הדברים נראה דאינו אלא תפילה, שאף שעשינו את סדר הלילה
על פי הטי"ו דברים של קדש ורחץ כרפס יחץ וגו', מ"מ אנו מקוים שעוד
נזכה לחוג את החג ע"י הקרבת קרבן הפסח במועדו כשיבנה בית המקדש
במהרה בימינו.

אבל יש לומר דיש כאן הרגש נוסף והיינו דעשינו הכל בכוונה של
'סדור פסח כהלכתו ועשינו הכל בסדר נכון' משום דיציאת מצרים היה הכל
בבהלה, כמו שכתב הרמב"ם בנוסח ההגדה שלו (נמצא אחר הל' חמץ ומצה)
'בבהילו יצאנו ממצרים הא לחמא עניא' וכו'. וכן איתא בתרגום על הפסוק
(דברים טו, יג) 'שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ
מצרים', ותרגם אונקלוס 'שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לתם עני ארי
בבהילו נפקתא מארעא דמצרים', א"כ תרגם בחפזון בבהלה היינו בערבוכיא
שהכל היה לא מסודר, ד'ולא יכלו להתמהמה' (שמות יב, לט) וגם 'כי גורשו

ממצרים' (שם) ע"י המצריים היראים ד'כולנו מתים' (שם יב, לג) והיה הכל
בחפזון, 'חפזון דישראל' דלא הרגישו דראויים הם לגאולה, ולכן נקרא החג
בלשון של שבת, 'ממחרת השבת תספרו חמישים יום' (ויקרא כג, טו) דנקרא
פסח שבת להוציא מן הצדוקים שאינם מבינים מהו החגיגה והיו"ט אם כלל
ישראל היה במצב של 'ואת ערום ועריה' (יחזקאל טו, ז). אבל באמת היו"ט
הוא משום דהוי מתנה מאת הקב"ה כמו השבת כמו שכתבתי לעיל (במאמר
ביום חג המצות הזה). וגם 'חפזון דמצרים' היה כדכתיב (שמות יב, לב) 'ותחזק

מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ'. וגם 'חפזון ודילוג השכינה' היה
כמה דאמר (לעיל בחרוז מצה זו) 'עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא וגאלם'.

וכדאי לציין דעד רגע האחרון היה עדיין פרעה מסודר לגמרי, דכתיב
(שמות יב, כט-ל) 'ויהי בחצי הלילה ה' הכה כל בכור וגו' ויקם פרעה לילה
וגו' ותהי צעקה גדולה כמצרים כי אין בית אשר אין שם מת', ופרש"י ויקם
פרעה: 'ממטתו'. ומה רצה רש"י בזה ודאי קם ממטתו בחצי הלילה. אלא
דגלה לנו רש"י שפל מדריגת האפיקורס פרעה, דגם לאחר עשר מכות ולאחר

הזהרת משה' כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור
בארץ מצרים מבכור פרעה' וכו' (שמות יב, ד-ה) ובמצב כזה היה כל בן אדם
רגיל מפחד קצת ולכל הפחות לא היה ישן כרגיל. אבל כאן פרש"י ויקם
פרעה ממטתו באילו אין דבר.

אבל אח"כ נעשה הכל בבהלה וצעקה גדולה ומצריים שואגים בחפזון
'קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל וגו' גם צאנכם גם בקרכם קחו
כאשר דברתם ולכו' (שמות יב, לא-לב). ואמנם אף ישראל היו בחפזון שנאמר
(שם יב, לד) 'וישא העם את בצקו טרם יחמץ', וגם השכנה כביכול היתה
בבהלה כדכתיב (שם יב, לט) 'ולא יכלו להתמהמה' וכדברי האר"י ז"ל דלא
היה אפשרות להמתין כי היו נופלין בני שערי טומאה.

ועל כן אחר הבהלה והחפזון רצינו דוקא 'חסל סדור פסח כהלכתו ככל
משפטו וחקתו לסדר כל הענינים על מכונם ואנו צריכים לחקן הכל ע"י
סדר נכון ומסודר כדי שנביין תוכן הניסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה,
ולכן וכל המרבה הרי זה משובח. וזהו תוכן התפילה 'כאשר זכינו לסדר

אותו' שהשתדלנו במקצת להבין ולהשכיל ולסדר הענינים 'בן נזכה לעשותו'
עוד ועוד יותר כדבעי, כיון שבאמת לא ירדנו עדיין לעומק הדבר אף
שהשתדלנו לסדר אותו על נכון. ואז נזכה לאחר חמישים יום למעמד הר סיני
ולקבלת התורה.

inc
הסוק

המבדיל We need to exercise one particular faculty of the human psyche: the power to discern and discriminate and distinguish between the real and the fictional, the genuine and the artificial, right and wrong, licit and illicit. In a word,

we need *Havdalah*. When we recite this prayer, we bless God who distinguishes between sacred and profane, light and dark, Israel and the nations, Sabbath and weekday. Jewish practice calls for us to recite this *Havdalah* on Saturday nights and at the end of holidays, not only over a cup of wine, but also during the 'Amidah of the evening prayer which marks the transition from holy day to weekday. And the Talmud requires that the *Havdalah* be recited specifically in the blessing which begins "Atah honen le-adam da'at," the blessing in which we pray to the Almighty for the gift of wisdom and knowledge and understanding.

The Rabbis explain the relevance of wisdom to *Havdalah*: "im ein da'at, havdalah minayin, if there is no knowledge, whence the ability to distinguish?" The ability to discern between values, to discriminate and to distinguish between competing claims, and therefore the ability to emerge whole from the manifold confusions that reign in life, requires da'at — special insight and the gift of intellect.

This holds true especially for those who live in both worlds — that of Torah and that of *mada'*, the secular cultures of our times. For those involved in this great mission, the dictum of the Rabbis, *im ein da'at, havdalah minayin*, is particularly meaningful. To straddle both worlds makes one subject to the danger of confusion between two realms. Straddlers most need the special divine gift of *da'at* or knowledge and insight, in order to be able to perform

havdalah, always distinguishing carefully between the light and the dark. They must feel keenly the summons to wisdom, to know what separates the holy and the profane.

As Kohelet put it, "It is good to hold on to the one thing and not lose hold of the other, for a man who fears God will succeed in both ways" (Ecclesiastes

יחזק. The *minhag* is to wrap the *matzah* that we put away for *afikoman* (Shulchan Aruch, Orach Chaim 473:6). Rav Chaim Soloveitchik (see *Moadim Uzmanim* 7:188) explained the halachic basis for this *minhag*. According to most Rishonim, the afikoman is a zecher to the Korban Pesach eaten at the end of the meal, and we therefore treat this matzah as if it were a korban (see אפיקומן זכר לפסח, p. 200).

Rav Chaim pointed out that a *korban* requires constant *shemirah*, and it becomes invalid through *hesech hada'as* (diversion of attention) because of the possibility that the *korban* became *tamei* (Pesachim 34a). The Mishnah in *Parah* (7:5) teaches that if a barrel of *mei chatas* (water to which ashes of *parah adumah* will be added), which

also must be guarded from *tumah* at all times, was transported over a person's shoulder while being positioned behind him, it is disqualified due to a lack of *shemirah*. Therefore, during the seder, the meat of the Korban Pesach must have been wrapped and placed in a guarded location until the time of its consumption.

The *minhag* thus developed, out of a similar concern of *tumah* and *hesech hada'as*, that the *afikoman matzah* should be wrapped and kept under one's pillow or tablecloth until it is eaten during *Tzafun*, which literally means "hidden." Therefore, if the children "steal" the *afikoman*, they should be careful not to place it in an exposed location, but rather in a secure one.

(2)

Pajel
Table

(3)

Rav Schacht
on Haggad

(2)

כ"ס תצ"ו
ל' סדר
(4)

כֹּהָא לַחֲמָא עֲנִיא דִּי אַכְלוּ אֲבֵהֲתַנָּא בִּארְעָא דְמִצְרַיִם כָּל דְכַפִּין יִיתִי וְיִיכּוֹל
כָּל דְצָרִיךְ יִיתִי וְיִפְסַח וְגו'. הנה ידוע לכל יושבי תבל אשר עם בני ישראל מצטיינים
תמיד יותר מכל אומות העולם במדת הצדקה והחסד. וכמה פעמים נזדמן לי בטל ילדותי
לראות המון רב מאומות העולם יוצאים ביום חגם מבית תפלתם, ולא אחד מהם אשר

דבר
הסי
לכן
לאב
מתן
מצר
גם
אבי
אל
גה-
הפי
וייכ
ע"א
ובר
ובי
אבי
רב
שנו
ובג
במ
נפי
כי
במ
ויי
או
ויכ
חז

יוליך אתו הביתה איזה עני או עובר אורח לסעוד אתו, ואוחזים בידם מרת עשו זקנם שאמר
"יש לי כל" (כראשית לג, יא), ובכל זאת נאמר "ויפצר בו ויקח" (שם שם) - "ויקח" ולא
"ויתן". אך בני ישראל זרע קודש של אברהם אבינו אוחזים מדת הצדקה והחסד שזה להם
מורשה מאבותיהם, וכמי שראינו כהיותנו בעיירות ליטא ופולין, ועוד, איך כל איש
מישראל קמץ מפרנסתו להחזקת התורה, והחזיק איזה בחורי ישיבה ארוחת ימים בביתו
להאכילם ולהשקותם, ובפרט בשבת ויום טוב אשר בלעדי זה לא היתה שמחתם שלמה,
וכמה עצובים היו אלה שלא היה בכוחם לעשות כן. וזה אות נאמן על תפארת יחוסם של
בני ישראל, אשר רוחו של אברהם אבינו תפעם בלבכם מדור לדור עד אחרית הימים, וכמו
שנאמר "מי העיר ממזרח צדק" (ישעיהו מא, ב), ישנה היתה הצדקה בעולם עד שבא אברהם
אבינו והעירה. וכימים ששאר אומות העולם כמו סדום ועמורה ודוגמתם הכריתו רגלי
עובר אורח ביניהם ויד עני ואביון לא החזיקו, וכאבר המדולדל היה בעיניהם, הכריזו
אברהם אבינו וגם רץ לקבל עוברים ושבים, עניים ונצרכים לביתו להאכילם ולהשקותם.
ומדה זו הוריש לבניו אחריו, וכמו שכתוב "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו' ושמר
דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (כראשית יח, ט). ומדה זו היא כור המבחן להכיר מי המה
בניו אם אוחזים מעשיו בידם, וכמו שאמר (יבמות עט ע"א): "שלושה סימנים יש באומה
זו: הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים", לא אמרו "שלוש מדות", רק "סימנים", אשר
יורה על דבר האבוד אשר הסימנים יוכיחו על הדבר למי הוא. כן יש לדאבוננו כמה שבטים
אבודים ונדחים בקרב הגוים כמו בארצות תימן והודו, אשר לפי הקבלה שלהם גלו שם
עוד בזמן חורבן בית ראשון, ומתייחסים על זרע ישראל, אף שתואר פניהם, לבושם
ומנהגייהם כשאר שבטי הערביים, ורבים מהם אין להם ספרי תלמוד וגם ספרי תורה, ובכל
זאת לא יתחננו עם אומות העולם ושומרים הרבה מצות התורה, ומנהגי ישראל מה שקבלו
מאבותיהם. הנוסע הרב ר' יעקב ספיר ז"ל שהיה שד"ר מירושלים עבר דרך שם וראה כמה
גדלה שמחתם אתו, חבקהו ונשקהו, האכילוהו והשקהו, וכל אחד השתדל להכניסו
לביתו ויתאחדו אתו כאחים אהובים שלא ראו זה את זה ימים הרבה, והעניקהו ממיטב
שמנם וינם ובגדים, וכספם וזהבם. וראה בזה סימנים המובהקים שהם אות ומופת נאמן
על טהרת יחוסם כי צור מחצבתם קודש ואב אחד לכולנו [עייין אבן ספיר חלק א' דף מ"ט,
וחלק ב' דף מ"ו-מ"ז].

ולכן כאשר בא שבתאי בר מדינוס לכבל, ובעא מנייהו עיסקא ולא יהבי ליה, ובעא מזונא
ולא יהבי ליה, אמר: "הני מערב רב קאתו" (ביצה לב ע"ב), דכתיב "ונתן לך רחמים ורחמך"

(3)

(דברים יג, יח), כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, כי זה הוא הסימן המובהק שהוא מזרע אברהם אבינו ולא מערב רב.

לכן בפתיחת הסדר כליל התקדש חג, כבואנו לספר הנסים והנפלאות אשר עשה ה' לאבותינו בהוציאם ממצרים מעבודת לחירות ומשעבוד לגאולה, אנו מקדימים להכריז מתחלה הסימנים על טהרת ייחוסנו, שאנחנו בני אברהם יצחק ויעקב, ומבני בניהם יוצאי מצרים, והמצה הזאת לחמא עניא "אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", וכמותם אנו עושים גם עתה לאכול מצה ומרור, ולספר חסדי ה' שעשה עמם שהיו אבותינו. וכמו אברהם אבינו אשר ישב פתח אהלו וירץ לקראת עוברים ושבים והאכילם עוגות מצות ובקש מאתם "אל נא תעבור מעל עבדך וכו' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם ואחר תעבורו" (בראשית יח, גה) [וזה היה בפסח כמו שאמרו חז"ל (בר"ר מח, יב), ובהגדה בפיוט אומץ גבורותיך הפלאת בפסח וגו'] כן גם אנו אוחזים מעשה אבותינו בפסח, ומכריזים "כל דכפין ייתי וייכול", ובזכות הצדקה "השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל", וכמ"ש חז"ל (ב"ב ע"א) "גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה", וכמו שכתוב "והיה ברכה" (בראשית יב, יב), וברש"י: "יכול יהיו חותמין בכולן? תלמוד לומר 'והיה ברכה', כך חותמין ולא בהם". וביארו המפרשים כי שלושה אבות היו שלושה עמודים שהעולם עומד עליהם: אברהם אבינו היה עמוד החסד, ויצחק עמוד העבודה והקריב נפשו לה' כמו שכתוב "בכל נפשך" (דברים ו, ה), ויעקב עמוד התורה, וכל י"ד שנים שהיה אצל שם ועבר ללמוד תורה לא נתן שנה לעיניו, כמו שכתב רש"י בפרשת ויצא בפסוק "וישכב במקום ההוא" (בראשית כח, יא). ובאחרית הימים יתמעטו כח התורה והעבודה, ובני ישראל יהיו חתומין באחרית הימים כמדת הצדקה והחסד של אברהם אבינו אשר יאחזו בכל כוחם, וזאת תקרב גאולתם ופדות נפשם.

פ"ע (5)

"כלילה הזה כולנו מסובין"

הרב קוק לימד שכאשר עם גולה מאדמתו יש בכך מבחן ליכולת ההישרדות שלו. ידוע כי עם ששורשיו נעקרים מאדמתו ומוצא את עצמו כפוף לשלטון זר, מתפוגג ונעלם במהירות מעל המפה. האיום הגדול ביותר לחייו של עם הוא הימצאות על אדמה זרה וכפיפות לרצונותיו של שליט זר. ההיסטוריה הוכיחה כי עמים פשוט לא שורדים בתנאים כאלה. אך העם היהודי, איכשהו, שרד. כיצד הצלחנו לעשות זאת? כיצד שרדנו מאות שנות שיעבוד במצרים וכיצד נותרנו עם אחד לאורך גלות כה ארוכה וכואבת?

התשובה היא שהתורה הייתה מאז ומתמיד היסוד של אומתנו. נעקרנו מארצנו, אך מעולם לא נעקרנו מתורתנו. התורה הייתה כמו הקרקע שעליה צמחנו לאורך שנות הגלות: היא הזינה אותנו וסיפקה לנו יציבות וכוח רוחני. המצוות שאנ מקיימים באורח יומיומי, השבת ומועדי השנה שאותם אנו חוגגים בקביעות, הם שנתנו לנו שורשים.

הלילה אנו חוגגים את היותנו עם חופשי ששימר את כוחו הרוחני. אנו מסובים הלילה כסמל לכך שאף בגלות, על אדמת זרים, ואף תחת שלטונות רודניים כה רבים, תמיד שמרנו על כבודנו וכוחנו הרוחני.

הרב קוק התלהב מאוד ממצבו של העם היהודי בימיו, ראשית המאה העשרים, כי עם ישראל החל לשוב לארץ ישראל לאחר כמעט אלפיים שנה. הוא הבין שמעתה תהיה לעמנו לא רק הקרקע הרוחנית של התורה, אלא גם הקרקע הגשמית של ארץ ישראל, שם נוכל לחיות חיים יהודיים מלאים ולבנות מחדש את עמנו.

סמליות ההסבה כליל הסדר

כ"ג
כ"ד
כ"ה
כ"ו
כ"ז
כ"ח
כ"ט
ל' (6)

חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה

שמותו של החפץ חיים ברושה, הציג לפניו אב את בנו בן העשר
אם ברכתו: אין לבן חשק ללמד...

החפץ חיים: "האם יש לו פלים" - פשרונות נצרכים - ללמוד?
כן, כל המלמדים מצינים שיש לו תפיסה מהירה, הבנה
וזכרון נפלא."

נטל החפץ חיים את ידו של הנער, ואמר: "בני, למד נא בשקידה.
שאם לא כן, תהיה חלילה קשיא על הרבוננו של עולם - ובכך ודאי לא
תחפץ..."

השתאה הנער, והשתאו השומעים.

פתח החפץ חיים והסביר: "מבינים אתם, הלא כתוב פי הצור - תמים
פעלו, כל מעשיו של הבורא יתברך הם בתכלית השלמות והדיוק, אל
אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא" (דברים ל"ב ד). ולפיכך יש לתמה, מדוע
אנו רואים אפליה וחסר שוויון? מדוע יש אנשים קהי תפיסה, כהי הבנה
וזכרון חלש, ויש עלויים מבריקים ובעלי פשרונות נעלים. האחד אינו
יכול להיות אלא סנדלר או רצף, והשני יהיה לרב ולראש ושיבה נערץ!
מה נשתנו אלו מאלו?!"

"ברם", השיב החפץ חיים, "הבורא יתברך קורא הדורות מראש ויודע
עתידות. הרי העולם נצרך לרב ולראש ושיבה, ובאותה מדה נצרך הוא
לחטיים ולרצפים. לפיכך, זה שעתיד להיות סנדלר - קבל פלים נאותים
לעבודתו: סבלנות ודיקנות ותבונת מלאכת כפיים. וזה המעמד להיות לגדול
בישראל - קבל את הפלים הנחוצים לו: תפיסה והבנה וזכרון..."

"מעתה", המשיך החפץ חיים בפנותו אל הנער, "מאחר ואני שומע
שהבורא יתברך תנגד בכלים נאותים ללמוד התורה הקדושה, ואיך חפץ
ללמדה - אם כן תהיה לבסוף אדם פשוט, ולפרנסתך תעסק בחיטות או
בסנדלרות. ואזי מתעורר חלילה קשיא על הקדוש ברוך הוא, מדוע תנן
סנדלר בכלים המתאימים לראש ושיבה, ומנע פשרונות אלו מהסנדלרים
האחרים... הן לא תרצה לעורר קשיות על ה' יתברך. לפיכך תראה לשקד
מעתה על תלמודך. אם תכם ונבון אתה - עליך להשתמש בכליך ולדעת
את התורה..."

שבאו תלמידיהם ואמרו להם

סיפור המשגיח הגאון רבי זידל אפשטיין על מנהגו של הגאון רבי שלמה

הרכבי, המשגיח בישיבת גרודנא, שחיה עוסק בסיפוג יציאת מצרים כל
הלילה, ואילו עם הבחורים שהיו מסבים עמו נהג אחרת. מיד כאשר ראה
עייפות על פניהם היה מורה להם ללכת ולעלות על יצועם.

רבי - שאלוהו התלמידים - מדוע מבקש מעלתו מאתנו ללכת לישון, והרי
אף אנו רוצים לקיים מצוות סיפור יציאת מצרים כל הלילה?

אמנם כן - ענה רבי שלמה - אלא שבהגדה אנו מוצאים שרבותינו
הגדולים היו מסובים בבני ברק וסיפרו ביציאת מצרים כל אותו הלילה
עד שבאו תלמידיהם וכו'.

ומהיכן באו? האם לא ישבו ושמעו איך רבותיהם גדולי הדור מספרים
ביציאת מצרים?

אין זאת - תירץ רבי שלמה - שתלמידים אלה הרגישו בעייפות ופרשו
והלכו לישון, שכן לילה זה הוא יום טוב והמצטער ומונע מעיניו שינה
מבזה את המועד בכך...

כן גם אתם, תלמידי היקרים - סיים רבי שלמה - מי מכם שחש כי
שמורות עיניו נעצמות ילך ויעלה על יצועו. כבוד יוח וזר הוא זהו

(7)
for
תי"מ

(8)

סוכה
3/2

(5)

9

כ"ח
ל"ג
י"ט

כל ימי חייו להביא לימות המשיח
 איתא בבבבבב (ב ע"ב): אמרו לו, לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה אלא הגאולה עיקר ויציאת מצרים טפילה לה. נראה להמתיק הדבר במשל, עני אחד חלה חולי האיציטומכא שלא היתה לו שום תאוה לאכול, עד שחמל עליו רופא אחד וריפא אותו בחינם עד שחזר לבריאותו ולאיתנו להיות מתאוה לכל מאכל אשר יאכל. אמנם ע"י שהיה עני ביותר, היה מתאוה ואין לו במה למלאות תאוותו ולשבור רעבונו. משום כך כשהיה פוגע באותו הרופא הגם שהיה חייב ליתן לו תשואת חן על שריפא אותו, אך לבו כל עמו מרוב רעבונו אשר הוא סובל. לימים נתעשר אותו העני זוכה להתענג על רב טוב, ואז הכיר טובת הרופא למפרע ומיד הלך לביתו ונתן לו הודאה גדולה וברכה כפולה על רפואתו בפה מלא בלב ונפש חפצה, ואמר לו: דע אדוני הרופא, כל הימים שהייתי שקוע בעניי לא הרגשתי באמת הטובה הגדולה שעשית לי, אך עתה שזכיתי לעושר אני מכיר טובתך, כי לולא רפואתך כבר הייתי מת, ולא הייתי זוכה לעושר ונחת רוח כמוני היום.

כך ישראל, כל זמן גלותנו שאנו סובלים חיי צער ועניות, היה קשה לנו לספר הניסים של יציאת מצרים בלב שמח, ולהרגיש הגאולה באמת, וקיימנו הסיפור בדרך חוק וגזירת מלך, ולכך תיקנו בנוסח ההגדה חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שאמר לשון חיוב כי הוא גזירת המלך בדרך חוק, שהרי מה בצע לנו בנס העבר מאחר שנשארנו לחיי צער, אמנם כשזוכה בגאולה האחרונה לחיי עונג עד נצח, אז נכיר ונרגיש טובתו וחסדו למפרע על כל הניסים שפעל עמנו, בין במה שהוציאנו ממצרים ובין בשאר ניסים, שע"י זה נשארנו בחיים, וקרבתו לעבודתו ית"ש וזכינו בזה להתענג על רב טוב עד עולמי עולמים. ובוז מבואר המאמר שאמרו במסכת ברכות יג ע"א ששהיה גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים טפילה לה, ר"ל שע"י גאולה האחרונה נכיר יותר בניסים של יציאת מצרים.

רבי יצחק אהרן, המגיד מווילקומיר

10

חפ"ק
י"ט

ברוך המקום

הקב"ה מקומו של עולם

בכמה מקומות מצינו שהקב"ה נקרא בשם "המקום".

מה פירוש המושג "מקום", ומדוע נקרא הקב"ה בשם "המקום".

בפסוק נאמר "השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהלים י"ט, ט). בכל מציאות אפשר וצריך למצוא את הקב"ה. כשאדם זוכה ונולד לו תינוק, הוא יכול לראות את מעשה השי"ת. הוא רואה גוף מושלם, ראש ואיברים מתוקנים, חסדי ה' במלואם. כך גם בכל דבר בבריאה, כחי ובצומח. אבל לכאורה השמים הם מופשטים מכל ממשות. אפי' הצבע הכחול שבהם מורה על אויר ריק. וא"כ צריך להבין מהו הסיפור המיוחד שהשמים מספרים? ביאור הדבר הוא, ש"מקום" הוא הדבר שנברא לפני הכל, שהרי כל הנמצאים צריכים שיקדם להם מקום בו יתקיימו. הכלל הוא: "אין לך דבר שאין לו מקום" (אבות פ"ד כ"ג), והיינו שהשי"ת ברא מציאות המאפשרת מעמד וקיום לכל דבר, וזו בריאת המקום.

הבריאה שמבטאת יותר מכל את כוחו של הקב"ה בעולם, היא המקום. הקב"ה נושא את העולם כולו והמקום הוא נושא הכל. וכשם שהקב"ה נסתר, כך "מקום", שהוא מבטא את כוחו של הקב"ה בעולם, נשאר בגדר נסתר.

זוהי המשמעות של "השמים מספרים כבוד א-ל" - אדם שמביט על השמים רואה מקום בלי גבול, ובמקום מונחת עוצמה של יכולת להחזיק ולהחיות דברים בלי סוף. אולם "אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם", זהו כח שאינו נשמע ואינו ניכר, אך כשמתבוננים בעוצמת המשמעות של "מקום" רואים ושומעים "כבוד א-ל".

6

כשנעמיק בדבר נראה עוד, שתכונה נפלאה ונוראה נבראה במציאות המקום. כל דבר, קטן וגדול, צריך מקום להתקיים ואכן להכל יש מקום. המקום יכול להחזיק עליו שולחן וכסאות מעץ, יהלומים וזהב יקרי ערך, בני אדם פשוטים וגדולי הדורות בישראל. הכח הטמון ב"מקום" מאפשר לו לשאת דברים כבדים ודברים קלים בשווה כלפיו, אין הבדל בין סוגי הנבראים.

תכונה זו של שיווי, יסודה מכח הבורא ית' "השוה ומשוה קטן וגדול". הוא הנקרא "מקומו של עולם" באשר כל מציאות העולם נישאת עליו. הדוגמא בגשמיות העולם להיות הקב"ה "מקומו של עולם", היא הבריאה הנקראת "מקום". בה בא לידי ביטוי העוצמה של כח הקב"ה שהוא כל יכול.

כל הנבראים, מקטן ועד גדול, מהנמלה הפשוטה ביותר ועד המלאך המקודש ביותר, כולם בטלים בשווה כלפי הקב"ה. זוהי אמנת ישראל, שאבות העולם ומשה רבינו עבד נאמן, ביטלו עצמם כלפי השי"ת באופן מוחלט, ובביטול של השתחוויה אפיים ארצה. הכל שווה ביחס לאין סוף של הקב"ה.

What does the wicked son say? – רשע מה הוא אומר

Defanging the Rasha

Everyone is very familiar with the Haggadah's response to the wicked son, which is all the more reason for us to try and understand it. What is the meaning of "blunting his teeth"? Apart from explaining this specific phrase, we need to establish in a general sense what the goal is behind the approach that we are taking with this child.

Moreover, perhaps we relate to the harsh response to the wicked child because we imagine him to be *someone else's* child. After all, very often the question of whether a child is evil or just misunderstood depends on whether we are talking about my child or my neighbor's. However, we must remember that this is the response that the Haggadah instructs the child's own father to give him! How can a father be so abrupt and condemning with his child? He hears the child say he is not interested, and responds by telling him that he wouldn't have been redeemed! Doesn't the father have an obligation to at least try to encourage his child to be better?

We have already mentioned the introductory comment of Rabbi Yaakov Emden that the Torah has given responses to each of the four sons in order to bring them closer to Torah. How does this express itself with the wicked son?

One of the primary rules of raising children is that a parent can never lose faith in his child. Even if the child says or does things that are objectionable, the parent cannot make the mistake of identifying the child with his words or deeds. Were he to do this, the result would be to consider the child to be fundamentally flawed or bad, in which case there would be no way to work towards improving things. Rather, the parent needs to consider the bad behavior to be the product

of other factors, such as exposure to bad influences, lack of appreciation for the issues at hand, or perhaps just mere curiosity as to how the parents will react.

In this regard, the "teeth" are used by the Sages as a representation of the external expression of speech. When the parent is told to "blunt his child's teeth," it means that he is not to define the child based on the objectionable question coming out of his mouth. Rather, he must reach past that to the child inside, whom he knows to be good.⁴²

It is fascinating to note that the numerical value of the word רשע in Hebrew is 570. The value of the word שני is 366. When one knocks out the teeth of the wicked son, he is knocking out 366 from 570, and when he does he will find that the result is 204, which is the numerical value of the word צדיק — a righteous person. That is the one the parent is looking to deal with, for his son is indeed a good child; all he needs to do is to get past the fangs.⁴³

(11)

12

(12)

R. Bernstein

(1)

(13) פ"ב

This will further resolve for us a question which has puzzled many. The parent responds: "It is for the sake of this that Hashem did for me — for me and not for him, had he been there he would not have been redeemed." Why is the parent addressing his child in the third person? He should be saying "for me and not for you!"

In light of our comment, the matter is understood. A parent can never tell his child "you would not have been redeemed." Rather, the parent needs to apprise his child of the consequences of such a statement for whomever it was that he heard it from. "That person would not have been redeemed. You, my child, should learn from the experience of others that negative attitudes can often beget negative consequences, and perhaps then you may reconsider which path you wish to take, for you are better than that."

In this vein, Rabbi Avrohom Gurwitz explains the idea of "blunting his teeth" based on a comment of the Rambam in his commentary to the Mishnah in *Negayim*.⁴⁴ There, the Mishnah states regarding a certain case, ור' יהושע קהה — *and Rabbi Yehoshua refrained*. The Rambam explains: "The meaning of the word קהה is that he recoiled from this ruling and distanced himself from it. This word derives from the verse⁴⁵ תקהינה שניו, which refers to a situation where the teeth recoil from chewing and swallowing something."

The *rasha* son has a harmful idea between his teeth. The task of the parent is to make him aware of the destructive consequences of this idea, and thus to "blunt his teeth" and prevent them from chewing and swallowing it. The goal of the response is to try and encourage him to spit it out while it is still in his mouth.

Perhaps we may add that this positive approach towards the wicked son is actually contained within the first half of the verse, which states: והגדת לבנך — *And you shall tell your son on that day saying*. The two verbs used in the verse have very different connotations. *והגדת* implies a harsh message, whereas *אמירה* connotes a more encouraging message.⁴⁶ When it comes to this son, one must indeed respond to him with והגדת — apprising him of the harsh consequences of the view he is espousing. Ultimately, however, the goal of this response must be לאמר — with a view to encourage him.

דמצות זכור את יום השבת לקדשו הוא מצוה לזכור את יום השבת תמיד.

אשר לפי"ז יש לבאר את מה שדורשים בהגדה יכול מראש חדש. דהרי כבר הבאנו את דברי הרמב"ם דילפינן מצות סיפור יציאת מצרים מקידוש של שבת, א"כ סלקא דעתך דגם במצות סיפור יציאת מצרים אין מצותו רק בליל הסדר אלא כבר מראש חודש צריך להתחיל בספור יציאת מצרים [שאז התחילה הגאולה], כמו זכור לגבי קידוש דפירושו לזכור כבר בתחילת השבוע, ועל זה דרשינן ת"ל ביום ההוא, דמצות סיפור יציאת מצרים היא רק ביום ההוא ואינו מתחיל מראש חודש [והוא דבקידוש המצוה היא מתחילת השבוע ואילו לגבי סיפור יציאת מצרים סלקא דעתך

דחמצוה היא מראש חודש, משום דבכל דבר הו"א כפי ענינו, בקידוש המצוה היא מתחילת השבוע דאז שייך למנות ליום השבת, וזכור שהוא קדוש ומיוחד כלפי שאר ימות השבוע, כמו שכתב הרמב"ן שלא יתחלק לנו בשאר הימים ולכן זכור מתחילת השבוע. אך בסיפור יציאת מצרים סלקא דעתך שהמצוה תתחיל מראש חדש, שמאז התחילה הגאולה (כמו שביאר הארזות חיים את הס"ד דיכול מראש חודש) אבל לפני ראש חדש אינו שייך כלל לסיפור יציאת מצרים, ולכן ליכא סלקא דעתך שמצות סיפור יציאת מצרים תתחיל לפני ה[ח].

(14) ש"א ה"א ר"ב

ל"א יכול מראש חדש - צריך ביאור אמאי סלקא דעתך שתהא סיפור יציאת מצרים מראש חודש, והלא מפורש בקרא ביום ההוא. כשם שלא מציינו לגבי לולב שחז"ל ידרשו, יכול מראש חודש, תלמוד לומר ולקחתם לכם ביום הראשון, הכי נמי גבי מצות סיפור יציאת מצרים הי צריך להיות כן. וכבר נתחבטו בזה המפרשים [השכלי הלקט (סי ר"ח) והארזות חיים הלכות ליל הפסח].

והנה הרמב"ם כתב (פ"ז הלכות חמץ ומצה ה"א) דילפינן לשון זכור דכתיב גבי מצות סיפור יציאת מצרים בקרא דזכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, מזכור את יום השבת לקדשו דכתיב גבי קידוש

של שבת. והנה במצות זכור את יום השבת לקדשו כתב רש"י בפירושו על התורה (שמות כ', ח') דז"ל: זכור פעול הוא, כמו, אכול ושתר הלוך וככה. וכן פתורנו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נודמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עכ"ל. וביאור דברי רש"י הוא דמצות קידוש אינה רק מצוה לקדש את השבת בדברים ביום השבת, אלא דהיא מצוה תמידית גם בימות החול, שיהא לבו של האדם זוכר תמיד את יום השבת, ולא יסיח דעתו ממנה. ולכן כל מה שקונה יזמינו לשבת שהרי תמיד מצווה לזכור את יום השבת ולהשוב עלי. והדברים יותר מפורשים ברמב"ן (שם) שכתב דז"ל: ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בודא עכ"ל. ומשום כך כתב הרמב"ן דאין אנו קורים בשמות את ימי השבוע אלא אומרים אחד בשבת שני בשבת וכו' כדי למנותם לשבת, וע"י זה נזכור את יום השבת תמיד. ובוה ביאר הרמב"ן את דברי שמאי במכילתא (דרשב"י), שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא. כלומר, ראפילו קודם שבת יש מצות זכירה. היוצא מדברי שניהם הוא

מתחילה עובדי עבודה זרה •

15

כ"ה תמוז

וכך למד הרה"ק בעל ה'לב שמחה' מגור ז"ע מדברי הירושלמי (פאה פ"ח ה"ח) על רבי יוחנן וריש לקיש שהיו הולכים לחוץ בחמי טבריא, בדרך פגע בהם עני וביקש מהם נדבה, אמרו לו, כשנחזור מהמרחץ ניתן לך, משחזרו מצאו אותו מת [כי אדהכי והכי גוע מרעב], אמרו "לא זכינו לטפל בו בחייו, נטפל בו במיתתו", כאשר טיפלו בו מצאו עליו כיס מלא דינרין עי"ש, והנה בדרך כלל אם יתרחש לאדם אסון נורא כזה ח"ו לא ידע את נפשו מרוב צער, שהרי הוא גרם לעני למות ודינו כרוצח בשגגה, אבל לא כך היתה דרכם של אמוראים אלו, כי את הנעשה אין להשיב וצריך להסתכל אך ורק על העתיד, במה יוכל לעשות ולשפר מכאן ואילך, ולא עוד אלא שעל ידי שנהגו כן גילו שלא הם גרמו לו למות, שהרי

תלוי עליו כיס מלא דינרין, ואלמלא היו מתחזקים ומטפלים בו לאחר מיתה היו מצטערים ומתאבלים לעולם על דבר שלא

עשו כלל, וזו עבודת האדם להסתכל אך ורק על העתיד בלבד, ולא ירבה לחשוב ולהצטער על העבר, ואז יזכר שהכל לטובה.

כלל גדול הוא בעבודת ה', דאע"פ שצריך האדם לעשות בכל יום תמיד חשבון הנפש ולבדוק מעשיו בתדירות, מכל מקום אין להרהר ולהתעמק יותר מדי על העבר שלא היה טוב, אלא העיקר לחשוב מכאן ולהבא אין להיטיב דרכיו ולעשות נחת רוח ליוצרו, כי המחשבות על החטאים שנכשל בהם יביאו

אותו לידי עצבות ואף לידי יאוש והתרשלות ח"ו (והארכנו בזה בס"ד ב'באר החיים' על תנוכה עמוד צה), וענין זה רימז הרה"ק בעל ה'דברי שמואל' מסלונים זי"ע במימרא זו, דהכי קאמר, "מתחילה" המרבה להרהר ולחשוב על הנעשה בתחילה, הרי זה ח"ו בבחינת "עבודה זרה" כי הוא עלול לעקור את הכל חלילה, ואילו

"ועכשיו" המקפיד להקדיש עיקר מחשבותיו על ההווה והעתיד, יזכה עי"ז ל"קרבתו המקום לעבודתו", כן יהיה לנו, אמנ'.

עוד העמים ה'דברי שמואל' יסוד זה, דהנה בקרא דאשת לוט שהזזהרו (בראשית יט, יז) "אל תביט אחריך", כי המסתכל על העבר נעשה "נציב מלח" שהוא דבר עומד, כי מתוך יאוש אינו עושה ולא כלום. וממעשים שבכל יום אפשר ללמוד כן, כי הנהג ברכבו צריך תמיד להסתכל קדימה ורק מדי פעם להציץ מאחוריו, אך אם יסתכל תמיד אחורנית עלול בנא לעשות תאונה חלילה, כי הן אמת על האדם לעשות חשבון הנפש כדי שלא ישל שוב במעשיו הראשונים, אך מיד עליו להמשיך הלאה ולא להתעמק בעבר יותר מדי.

חשב את הקץ

כבר האריכו חז"ל וגדולי רבותינו הראשונים בטעמים שונים דעל אף שבכרית בין הכתרים נגזרה גזירת הגלות על ארבע מאות שנה, בסופו של

דבר לא נמשכה גלות מצרים אלא מאתיים ועשר שנים, וג' דרכים מצינו בזה. (א) בזכות האבות הקדושים ריחם הקב"ה על בניו חביביו וגאלם טרם הזמן. (ב) קושי השעבוד השלים את אורך הגלות. (ג) בשם האריה"ק הביאו שהקב"ה צפה שאם לא יגאלו מיד יפלו לני' שערי טומאה שכל באיה לא

16

ישובן ולא ישיגו ארחות חיים ושוב לא יהיו ראויים להגאל ולא תתקיים הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו לגאלם וכך פירש את הכתוב "ולא יכלו להתמהמה" ולפיכך החיש הקב"ה את גאולתם כדי לקיים שבועתו ית"ש לאבות.

הנראה דכל שלושת הטעמים הנ"ל רמוזים בתחילת פרשת וארא "וידבר אלקים אל משה לאמר וכו' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וכו' (זכות לכות) וגם הקמתי את בריתי אתם לחת להם את ארץ כנען (קיים השנעה שנשנע לתת לנני' את הארץ) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם (קושי השנעה).

והיא שעמרה לאבותינו ולנו וכו'. הכוונה בפשטות הוא, רמה שהבטיח השי"ת לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, הבטחה זאת עומד לנו בכל דור ודור. ואני מוסיף נוסף דיש להבין מהו וגם, הוי ליה למימר ואת הגוי אשר יעבדו, ועוד צריך ביאור תיבת דן שהוא לשון הוה, ארון אנכי הוי ליה למימר לשון עתיד כמו שכתבתי לעיל. ונראה לע"ד רבאמת ישראל כשהיו כמצרים היו גרועים ושפלים ושכחו לגמרי מי הם והתנהגו כמצריים, ואם כן עונש המגיע לפרעה אינו צריך שיהיה בעונש גדול כל כך, אבל השי"ת דן את המצריים אז בעת ברית בין הכתרים בעת הגזירה, התי"ו שנים התחילו כלידת יצחק, ולמה גזר השי"ת אז בכרית בין הכתרים, ולמה היתה הגזירה בפעם אחת מעתה עד סוף הר' מאות שנה, הא היה די שיגזור על אברהם לחוד ויצחק לחוד ויעקב לחוד ועל י"ב שבטים ועל ישראל שבמצרים, אך בכוונה עשה זאת הקב"ה שהגזירה תהיה בפעם אחת עתה בכרית בין הכתרים, כדי שגם הרין של המצריים יהיה נגזר עתה, ועתה הם עדיין בני אברהם יצחק ויעקב כשרים וצדיקים ומגיע להם עונש גדול וכבוד מאד, וזה שאומר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, כלומר עתה בשעת הגזירה, כמו שאני גוזר עתה הגזירה על כל הת' שנה, כמו כן משפט המצריים אני דן עתה והכן. וכמו כן בכל עת שישראל בצוקה וצרה מעניש השי"ת הקמים עלינו לכלותינו, ואף שאנו איננו כדאים שאין אנו מתנהגים כבני אברהם יצחק ויעקב, מכל מקום השי"ת מקדים לדון את שונאי ישראל עוד בעת שאנו כדאים כמו שאמר השי"ת דן אנכי עתה את המצרים, וזה שאומרים והיא שעמרה ר"ל הבטחה זו שדן הכב"ה את השונאים בעת שעדיין אנו כדאים לישועה, הוא שעומד לנו בכל עת

(17)
לל אברהם

(רדשות לחם שלמה, דרוש ק"י)

GO [to the verse] AND LEARN WHAT LABAN THE ARAMEAN SOUGHT TO DO TO OUR FATHER JACOB

As commentators have noted, this is a strange passage with which to begin the exposition. The plain sense of the words *Arami oved avi* is "My father was a wandering Aramean" (meaning Abraham, according to Rashbam; or Jacob, according to Ibn Ezra and Sforno). The interpretation of the Haggada - "An Aramean sought my father's death" - is not the plain sense. Then there is no clear evidence in the Torah that Laban did try to destroy Jacob. He pursued him, and God appeared to him at night, telling him to do Jacob no harm, but we are not

told what his intentions were. Most significantly, the interpretation seems to cut across the whole theme of the Haggada, which is about slavery in Egypt. It is strange indeed to begin by saying that what Pharaoh did was bad, but Laban was worse. However, Rabbi Z. H. Ferber offered the following explanation.

The sun and the wind were once arguing as to which was stronger. The sun said, "I am stronger, because I give light and warmth to the whole world." The wind said, "I am stronger, because nothing can stand in my way." Just then a farmer began plowing his field. The sun said to the wind, "Let us settle the matter once and for all. Let us see which of us can remove the jacket from the man. That will prove which is the stronger." The wind accepted the challenge and began to blow. But the harder it blew, the more tightly the farmer clung to his jacket, until the wind gave up, exhausted. Then the sun began to shine. As soon as the farmer felt its heat, he took his jacket off. Warmth is more powerful than wind.

So it was in Israel. Pharaoh and his people afflicted the Israelites, but "The more they were oppressed, the more they multiplied and spread" (Ex. 1:12). Laban did not afflict Jacob. To the contrary, while he was with Laban, Jacob grew rich. The danger was that he would remain with Laban and forget who he was. So it has been throughout Jewish history. The more Jews suffered, the more they prayed, studied, and kept the commands. The paradox is that the danger to Jewish continuity has been not slavery and suffering, but affluence and freedom.

So Moses warned at the end of his life: "Be careful that you do not forget the LORD your God.... Otherwise, when you eat and are satisfied, when you build fine houses and settle down, and when your herds and flocks grow large and your silver and gold increase and all you have is multiplied, then your heart will become proud and you will forget the LORD your God, who brought you out of Egypt, out of the land of slavery" (Deut. 8:11-14).

Interpreted this way the passage contains a powerful message: Do not think that the story of Pesah ends with the Exodus. It only begins there. It is one thing to believe in God when you need His help. It is another when you have already received it. Affluence, no less than slavery, can make us forget who we are and why.

(18)
Rabbi Sacks

(10)

ואת לחצנו - זה הדחק

"בהיותי בן 14 במחנה אושוויץ, ראיתי באחד הימים את סגן מפקד הצריף הולך עם צינור גומי עבה להלקות מישוהו. ירדתי מהדרגש שלי כדי לראות את מי הולכים להכות. על כל דבר היו מלקים, ומספר המלקות היה לפי גודל העברה. באותו יום הוכנס לשימוש צינור הגומי. בדרך כלל היו משתמשים במקל שנשבר פעמים רבות באמצע ההלקאה, לכן החלו להשתמש בצינור הגומי. רציתי לראות כיצד הוא פועל, אולי אצטרך פעם להיפגש עם גומי זה.

סגן מפקד הצריף ניגש לאחד הדרגשים. הילד שהיה שם, כבן 14, כבר ידע וחיכה לו. הוא ציווה עליו: רד! הוא ירד, התכופף והתחילו להכותו. עמדנו שם כמה נערים והסתכלנו במחזה. מחזה כזה אפשר היה לראות הרבה פעמים, אבל הפעם קרה מקרה מיוחד: הילד לא בכה, לא צעק, אפילו לא נאנח. מאוד התפלאנו, לא ידענו מה זה. הסתכלנו וספרנו כל אחד לעצמנו את המלקות. ספרנו 20, ספרנו 25 מלקות. בדרך כלל היו מלקים 25 מלקות, והנה כבר עברו 30. כולנו משתוממים שאין הילד מרציא קול, דבר כזה לא ראינו. אחרי המכה ה-40, סגן מפקד הצריף הפך את הילד על הארץ, והתחיל להכותו על הרגלים ועל הראש. הילד לא נאנח, לא בכה, לא הוציא הגה.

החייל התרגז מאוד, גמר את ה-50 ועזבו. עזרנו לו לקום. היה לו סימן אדום על המצח ממכה אחת מצינור הגומי. שאלנו אותו: מה עשית? למה היכו אותך? אז ענה: "זה היה כדאי. הבאתי לחברים שלי כמה סידורי תפילה, שיהיה להם במה להתפלל". שום דבר לא הוסיף יותר. הוא קם, עלה על הדרגש והתיישב (עדייות משפט אייכמן 1126. אני מאמין, מרדכי אליאב, עמ' 114-115).

ד

אמרו חז"ל בענין מכת הדם במצרים (רשי שמות ז, יט): "אמור אל אהרן - לפי שהגין היאור על משה כשהושלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו, לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן".

וחזברים דורשים הסבר: מנקודת ראות השכל - איזו פעולת הטבה עשו למשה? הן הדומם אינו פועל כלל, והאדם הוא המנצל את סגולותיו לשימוש. כמו כן לא יתכן ביזוי בדומם, כי אינו מרגיש בזה.

וביותר צריך להבין כאן: הרי ההכאה, שמסבבת את הנס של שינוי טבע היאור והעפר, הופכת אותם לכלים לקידוש שמו יתברך, אם כן, איזה בזיון יש בהכאת משה, אם על ידי השימוש בהם לעבודת ה' מתעלים הם מאד (כמבואר במסילת ישרים פרק א)?

יסוד גדול ומקיף בכוחות הנפש של האדם מתגלה לנו בזה: כל מדת הנפש מושפעות ונפעלות על ידי הרגש, ולא רק על ידי השכל. לכן אם אין אנו מכירים טובה לדומם שנהננו ממנו, וכל שכן אם אנחנו מבזים אותו, נפגע הרגש, שאינו מגיב רק בהתאם לחוקי ההגיון. הרגש של בעל מעלת החסד, שרוצה אך לתת ולהנות אחרים, אסיר תודה הוא לכל אשר הפיק ממנו הנאה, בכל צורה שהיא, ואפילו לדומם. והכלל הוא: פגיעה ברגש משפיעה באופן ישיר על המידות, וממילא נפגמת מידת הכרת הטוב.

אף שהשכל צופה למרחקים - כחכם הרואה את הנולד - ודן על הכאת היאור לפי התכלית המסובבת על ידי זה, שהיא קידוש ה', לא כן הרגש הניזון מהמתרחש בהוה, ומושפע ממה שהעיניים רואות בחוש - מעשה ההכאה גרידא. נמצא, שעל ידי הפגיעה ברגש על ידי מעשה ההכאה, היתה עלולה להיפגם במשהו מידת הכרת הטוב של משה רבנו, והרי מידה זו היא כלי חשוב לעבודת ה'.

(19)
תאריך

(20)

י"ג אדר

ויאמינו בד' ובמשה עבדו

בל נחשוב שהנס מביא בהכרח לאמונה, אלא אדרבה, צריך קודם
אמונה כדי לראות נס במאורע. מרן ברב קוק אומר שלו כופר נכח
 במעמד בריאת העולם, היה בכל זאת נשאר כופר ונותן פירוש
 שכלתני לכל. הרמב"ם מדגיש שרושם הנס צולע ותמקמק: "משה
 רבנו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי
 האותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלט וכישוף... וכמה
 האמינו בו? במעמד הר סיני שעניינו ראו ולא זה, ואוזנינו שמעו ולא
 אחר... ומנין?... שנאמר: 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע
 העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם'. מכלל שקודם דבר זה לא
 האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם אלא נאמנות שיש אחריה
 הרהור ומחשבה" (הלכות יסודי התורה ה א). האמונה קודמת לכל. מי
שמאמין רואה את יד ד' פועלת בנס, ואף את יד ד' הפועלת בטבע
ובהיסטוריה.

(21)

י' ג' נ' י'

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת

**How much more so do we owe thanks
for the multiple favors**

An integral part of the Seder is recognizing, comprehending, and dissecting all the nuances of Hashem's benevolence to us. If we understand this clearly, then Dayeinu becomes much more than just a musical interlude in the recitation of the Haggadah.

(22)

Rav Pam

WE THANK Hashem for the favors that are "kefulah u'mechupeles." Why is this expression repeated - "kefulah," which literally means "doubled," and "u'mechupeles," which means essentially the same thing?

A person who puts effort into comprehending how many *chassadim* (benevolent acts) Hashem has performed for him will come to realize that those *chassadim* are double what they seemed to be at first glance, so that he now understands that he did not just receive an ordinary *tovah* (benefit), but a *tovah kefulah*, a double *tovah*. Even at that point, he should not think he has fulfilled his obligation of recognizing and acknowledging all the good Hashem has done for him, for the *kefulah* is itself *mechupeles*. The *chessed* he

(12)

23 pc

182 הגדה של פסח • מגיד

and every mitzvah is written, 'Baruch' (Tehillim 68:20). That we bless Him, say that this *pasuk* recite a *berachah* *shabbos* we mention particular *Yom Tov* sh, recite for Him or that particular

That troubles R' that ostensibly during the day explanation of the separate *berachah* os.

ua, *Drush* 11) Ruda's difficulty prior Gemara *Avukkah* applies e to make just seven days of quoted above t night we do estowed upon oes the *pasuk* one recites a essed Hashem continuously, od of time. In teaches - on t is, although d understand y day. Thus, n yesterday's

thought was double is, itself, doubled many times over. There should be a geometric progression in his recognition of the *chassadim*.

The more we contemplate the *chasdei Hashem* that we experience every day, the more *chassadim* we notice, until we finally realize there is no end to them. Even one who has a concept of Hashem's goodness and thinks to himself, "*az er hut dus arois*" - I now understand it clearly, eventually realizes that he hasn't begun to comprehend how much Hashem has done for him.

This, truthfully, is a large part of what our *avodah* at the Seder is all about. It is not enough to simply recount that Hashem took us from slavery to freedom. We must, instead, reflect upon all the details and aspects of Hashem's goodness, dissecting each *tovah* in order to realize that whatever we have managed to understand is only the beginning. This is the true purpose of saying all the stanzas of "*Dayeinu*," specifying the *tovos* and *chassadim* that Hashem bestowed upon us during *Yetzias Mitzrayim* and its aftermath. As an integral part of the Seder, we carefully contemplate each and every one of the *tovos* mentioned, until we recognize that there is no limit to *chasdei Hashem*.

Hakoros hatov is commonly translated as gratitude, but this is inaccurate. The correct translation is *derkenen dem tovah* - to know and to understand the *tovah* received. On the Seder night, we endeavor to better understand and appreciate every *tovah* Hashem did for us; contemplating the true magnitude of each *tovah* by breaking it down into its component parts, and then dissecting it further, until we appreciate all the elements of *chessed* contained within it. This process enables us to feel true *hakoras hatov*, and we are then able to declare, "*Tovah kefulah u'mechupeles la'Makom aleinu.*"

The necessity of recognizing the countless *chassadim* Hashem performs for us and thanking Him separately for each of them, is brought out in the following Gemara:

"The Rabbis taught: If there are many mitzvos waiting to be performed, a person only needs to say one *berachah* which will cover all of them, '*Baruch ... asher kidshanu ... al ha'mitzvos.*' However, R' Yehudah said,

13

מאמר שמיני

(21)
נתיב
פ.ח.

ככל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים

.א.

מהרה"ק מרז"ק זי"ע כמה שאחז"ל (ברכות י.) שבעת שאמר ישעי הנביא לחזקי המלך צו לכיתך וגו' אל חזקי בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא שאפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים, דישעי' הי' נביא, ושורש הנבואה הוא ממדות נצח והוד, ולא הי' יכול להמתיק הדינים, אבל חזקי המלך היתה סוד נשמתו מדרגה גבוהה יותר, וא"ל כך מקובלני מבית אבי אבא וכו', אבא הוא חכמה ואבי אבא הוא מדת א"ק, ובדרגה העליונה הזאת אפילו חרב חדה מונחת וכו', וע"ד זה יש לבאר גם בענין יצי"מ, שמדת הדין קיטרגה אז כידוע הללו והללו עובדי ע"ז, ולכן היתה צריכה הגאולה להיות מהדרגה העליונה ביותר של עתיקא קדישא ששם אין דינים וקיסרוגים, וזה אני ה' פלכודי ובעצמי וכו', ועד"ז איתא גם בקרי"ס בזה"ק (ש"ב נב:) ע"פ מה תצעק אלי וגו' בעתיקא תליא מילתא: ודרגה עליונה זאת מתגלית בכל ליל התקדש חג הפסח, לכן אפשר לבטל או כל הגזירות הרעות, ולהפכן לטובה.

ככל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ביאור הדברים הוא כמבואר לעיל כיסוד המצוה המיוחדת של סיפור יצי"מ, יתר מכל עניני נסים ונפלאות אחרים שעשה עמנו הקב"ה, כי אין בתורה ענין וזכרונות בעלמא, ורק ענין יצי"מ מיוחד בכך שהוא ענין נצחי, בכל דור ודור, ועפ"ז יש לבאר גם מ"ש ועברתי בארץ מצרים כלילה הזה אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא השלית, דלכאורה מה מעליותא יש בזה ומאי איכפת לן אילו היתה הגאולה ע"י מלאך או שליח, אלא משום שכל מה שנעשה ע"י מלאך או שליח אינו כ"א לשעתו ואין בזה נצחיות, רק מעשי הקב"ה הם נצחיים, מפני שהוא ית' נצחי וממילא גם מעשיו נצחיים, ולכן היתה יצי"מ דוקא ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו בכדי שתהי' נצחיות ביציאת מצרים, ולא ע"י שליח, אפילו לא ע"י משה רבינו, דאף שכל המכות נעשו על ידו, הרי מכת בכורות ויציאת מצרים לא היו יכולות להיות על ידו רק ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, הכל כדי שיהי' בזה נצחיות, שזה החידוש המיוחד של יצי"מ שהיא נצחית, כמ"ד למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך לרבות הלילות ולרבות ימות המשיח.

ח בומן הזה שאין שם קרבן אחר שמכרך המוציא לחם יחזור ומכרך על אכילת מצה, ומטבל מצה [ע] בחרוסת ואוכל, יחזור ומכרך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל, ולא ישהה אותו [ע]

25
פ.ח. - 3

השנת הראב"ד
ה"ת יחזר ומכרך על אכילת מצה ומטבל בחרוסת, מ"ב זה סגל

וכשביקרתי בירושלים עיה"ק בשנת תש"מ הציע לפני הגאון האדיר מוהר"ב זולטי זצ"ל את ביאורו של הגאון האדר"ת זצ"ל שכונת השגת הראב"ד היא לפמ"ש"כ בס' המנהיג הובא בטור בס"י תע"ה דכיון דמצה היא זכר לחירות וחרושת הוי זכר לעבדות (טיט) איך יתחברו יחד, ואמר הגאון האדר"ת דבפ"ו מהל' תשובה הי"ה כתב הרמב"ם דהמצריים נענשו לפי שכל אחד ואחד מאותן המצריין והמריעין לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שסוף זרעו להשחעבד בארץ לא להם, אולם הראב"ד שם כתב שנענשו מחמת קושי השעבוד כי הבורא אמר וענו אותם והם עבדו בהם כפרך והמיתו אותם, ואולי להרמב"ם לא נענשו כשביל קושי השעבוד משום שבוה עשו טובה לישראל דהרי כשביל זה יצאו קנבם הזמן דר' מאות שנה, (ואולי להראב"ד יצאו לפני הזמן מפאת סיבות אחרות וכמ"ש"כ המפרשים).

ויש להוסיף עוד באותו ענין בהקדם דברי הרה"ק מקוונצ' ז"ל הנז' על מ"ש בהגדה ככל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, דיש אנופן בתוך אנופן להשתנות מזלו מרעה ליפה, וזה נקרא יצי"מ שיצא מגבוליו לטובה, ובכל ליל פסח מתגלה, ויכולין לבטל כל גזירה רעה ולהפכו לטובה, ע"כ, והביאור, דהנה איתא בסידור ר' יעקב קאפיל ז"ל (שער חג המצות) כמ"ש ויוציאונו ה"א לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, הפי' שעתיקא קדישא שהוא עצם שם הוי' כ"ה והוא סוד מלכות דא"ק שהוא עצמו שנגלה בכבודו וכו', ויש לפרש בזה ע"פ מה דאיתא בעירין קדישין

(20)
איתא ה"א
ל"ה וז"ל

ולפי"ז מיושבת היטב השגת הראב"ד דשפיר דנתחברו מצה וחרושת משום דגם חרושת הוי זכר לחירות כי חרושת דהוי זכר לטיט ולקושי השעבוד גרם להם לישראל לצאת לפני הזמן אבל הראב"ד דס"ל דיצאו לפני הזמן מפאת סיבות אחרות ע"כ דס"ל דחרושת (קושי השעבוד) לא גרם לחירות כלל ואדרבא המצריים נענשו בשביל זה ושפיר דכתב דזה הבל דלפי"ז איך זה יתחברו מצה וחרושת יחד, והא דמתכרין מרור וחרושת לשיטת הרמב"ם דחרושת גרם לחירות — הוא מטעם קפא דמפאת זה לא אפשר באכילת מרור בלי חרושת, וכן י"ל דבחרושת איכא תרתי — זכר לעבדות כמה שעבדו עבודת פרך וזכר לחירות כמה שיצאו לפני זמנם עכ"ל הגאון האדר"ת ודפ"ח.

(14)

צפון ✓

יהודי יקר הגיע אלינו מיד לאחר ליל הסדר וכלו נרגש. "אני חייב לספר לך מה עשה הבן שלי, כדי שהכל ילמדו ויראו עד היכן מגעת טהרתו של ילד יהודי", אמר. כמו שמקבל בהרבה בתים יהודיים. גם בבית זה חוטפים הילדים את האפיקומן ומראים את פחם ב"גבורה" זו. בגיל הסדר. מספר האב, התפלאתי לראות שאחד מבני הקטנים שאינו נוהג בדרך כלל להלחם בנושא זה עם אחיו, מתאמץ אף הוא להגיע אל האפיקומן ולחטף אותו.

(27)

חיות
1
חור

למרבית הפלא, פשהגיעו בני המשפחה למצות האפיקומן התברר שהבן הקטן הצליח הפעם יותר מאחיו, וכשהאבא בקש את המצה נעמד הילד והכריז בעיניים בורקות שלא יחזיר את הפקדון היקר עד שיבטיחו לו, כמקבל מקדמת דנא, מתנה נאה.

האבא כבר נבהל. כשילד קטן מבקש מתנה, לא תמיד אפשר למלא את מבקשו. ומה יהיה על קיום המצוה? הרי לא יקחו מהקטן את המצה בלתי?

בלית ברירה שאל האב את הילד מה הוא רוצה, ואיזו מתנה הוא מבקש שיקנו לו לאחר החג והילד, הפתיע בדברי תשובתו את כלם, ואף לחלח את עיניהם של כמה מן הנוכחים.

"אבא, אינני רוצה מתנה. אני רוצה ממך ברכה. שתברך אותי שאצליח בלמוד תורה, ואוכל לכבד אותך ואת אמא פראוי. אם תברך אותי, אחזיר לך מיד את האפיקומן".

כמוכן שהעסקה בצעה על הצד הטוב ביותר. האב הניח את ידו על ראש בנו וברכו בלבביות רבה. הילד היה כל כך מאשר, מתארים אחיו, ששמחתו זו לא פסקה במשך זמן רב. שמחה על כי קבל ברכה מאביו.

וצריך לזכור דבר נוסף. לא מדבר באבא שהוא גאון בתורה או צדיק מפרסם. יהודי פשוט הוא אבא זה, אבל הילד הבין שלברכת אב יש סגולת והשפעה רבה, והחזיר את האפיקומן בלב שלם...

עד שתחפץ

ברם זאת יש לדעת כי מלבד המחשבה וההתכוננות שיש לאדם לאחר עשיית המצוה, אשר עז חפצו ורצונו להמשיך את קדושת המצוה למשך זמן, כונס לזה יש צורך לעשות מעשה על מנת שהקדושה תימשך ולא תתמוגג.

(28)

אז כן
כיון
כך כן
זוהי
קט

זאת למדים אנו מדברי הרמב"ן ז"ל בספרו הק' האמונה והבטחון (פרק יט) שכתב לבאר את הכתוב (שיר השירים ב, ז) אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, פי' עד שתחפץ, עד שתצא מן הכח אל הפועל, כלומר לא תעירו עצמכם אל התעוררות האהבה עד שיהיה שם הדבר הראוי שיהיה התעוררות בזה על ידו, וזהו עד שתחפץ, שתעשה חפץ על ידי הסיבה ההיא, מלשון רז"ל (שבועות לח:): לאנקוטי חפצא בידיה, כלומר כלי, והרבה כמו זה בלשון גמרא, עכ"ל.

והדברים מבוארים בספה"ק קדושת לוי (פר' יתרו) בזה הלשון: הכלל, כי הרמב"ן פירש על הפסוק אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, כשמגיע אל האדם אהבת הבורא או יראת הבורא ב"ה, אזי תיכף יעשה מצוה, ואז בזה מביא אהבה ויראת הבורא בצמצום, כי כל זמן שלא עשה מצוה יש לו מלחמות, אבל כשעושה עם זה היראה ואהבה מצוה, אזי מביא בצמצום ובטל ממנו כל המלחמות, והנה מצוה שעושה הוא כמו כלי שתנוח בו זה התעוררות שמגיע לו מלמעלה, וזהו עד שתחפץ, כי החפץ הוא כלי.

(15)

ובזה כתב (דרוש לשבועות אופן ג) לתרץ מה שנשאל במדינת ליטא מפני מה נקרא חג שבועות בשם עצרת, והלא בתורה לא נזכר שם עצרת רק בשמיני עצרת, אמנם הענין הוא על פי דברי הרמב"ן שכשמגיע לאדם איזה התעוררות של יראה ואהבה להבורא ב"ה, צריך תיכף ומיד לעשות לה כלי, היינו שיעשה תיכף איזה מצוה, יתן צדקה או ישב תיכף ללמוד וכדומה, כי ידוע שהתעוררות הבאה אל האדם בפתע פתאום הוא אור הנשפע עליו מלמעלה ונקרא בחינת נשמה, ע"כ צריך האדם להלבישה בגוף בכדי שיהיה לה חיזוק ובסיס שלא יהיה מוטה ח"ו כידוע למכניי מדע, והנה בשעת מתן תורה שהיה בודאי לישראל אז התעוררות גדולה ולא היה להם עדיין שום מצוה לעשות להתעוררות כלי, מוכרח לומר שהיו מקיימים מצות הגבלה שהזהיר משה רבינו ע"ה שלא ליגע בהר, והם היו נעצרים מליגע, נממזה הזה היו עושים כלי להתעוררות, ועל שם זה נקרא בשם עצרת, עכ"ד הק'.

(29)
ש

ולזאת, כאשר אדם מביא קרבן לירושלים או שעולה לחוג הרגל בירושלים, יש לו חיוב ללון בירושלים, כדי שמתוך כך תהיה לו מחשבה

והתבוננות איך להמשיך הקדושה לזמן העתיד, וזה יגרום לו בעזרת השם שתהיה התעוררות האהבה 'עד שתחפץ', לעשות תיכף מעשים של תורה ומצוות וגמילות חסדים, שיהיו כלי אל לעצור את ההתעוררות למען תעמוד ימים רבים.

פדוים לציון ברנה, לשנה הבאה בירושלים

נאמר (דברים ט"ז) "כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" ואמרו חז"ל (מכילתא) יכול אף לעתיד לבא יהא חפזון תלמוד לומר (ישעיהו נ"ב) "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל" דורש המגיד מדובנא בשם ר' אברהם בן הגר"א שיש ב' סיבות לאדם אשר רץ וממהר ממקום למקום, דהיינו או שהוא בורח ונס מפני הרודפים. אחריו לפוגעו רעה ולזה יקרא "מנוסה" או שרצונו להגיע במהירות למחוז חפזו להשיג דבר ולזה יקרא "חפזון" וכאשר יצאו ישראל

(30)

הגאון
הגאון יצא

ממצרים יצאו הם בחפזון ובמנוסה גם יחד, כי נחפזו הם לעבוד את ה' ולהתקרב לשכינה בקבלת התורה, וכן נסו הם מפני המצרים הרודפים את ישראל לרעה, אבל כאשר תבא הגאולה השלמה ויקויים דברי הנביא (שם) "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלקיך" אזי מובטח לישראל "כי לא בחפזון תצאו" למהר ולבא אל מקום השכינה, וכן "במנוסה לא תלכו" לברוח מן הרודפים לרעה, "כי הולך לפניכם ה'" ולכך תיכף ומיד תשיגו את הטוב, וה' יתברך ילך מאחוריכם לשמור אתכם מכל רודף, כי "ומאספכם אלקי ישראל" בב"א.

(16)